

հակը (որ. Վարդգէս) շրջապատել ենք նրան, լավա, ողորմ են իրենց լուրացումները Թաթուրում է և Գոտովցիք վաղեմի տակ ընկնում, ամօ- լաւաւ և գլխակիւր Այստեղ նա չո- քում է իւր կնոջ առաջ, լարով ներ- ղուելին է աղբիւրում և լաւաւնում է նրան վերադառնալ իւր առնելը Վա- լենախանս դառն խոսքերով կշտա- րում է նրան և մերժում նրա խնդ- րը Մի քանի սրտաշարժ խոսքերից իտայ, լծմովի ձայնը լինեցնում է նը- րանց բաժանման գարշտիւրի ըօպէն Գրախաւաւում լինել, լայ, կոծ, վեր- ջապէս Վիտայիւն ստանում են և Վա- լենախանս ձգալով ուղադնաց է լինում և իւրում գետնի վրայ Այսպիսով վերջանում է այն տխուր դրամը, որ ստեղծել է Գոտովցիք իրկորով երի- տասարորութիւնը

Մեր լատարնական յարգելի մաս- նաժողովը Նեխիլին լինելը դրամը բեմ հանելով, հարկաւ կամեցել է գոշուելին պատճառել մեր հասարա- կութեանը. բայց, ցաւօք սրտի պիտի անհեր, որ դարձեալ չէ աղօղել իւր ընտրութեան մէջ

Եթէ մի անգամ ընդունենք իրբե- կանոն, որ հայ բեմի վրայ պիտի հան- ունին հայ կեանքին փոքր և շատէ համապատասխանող պիտեանք, լինելու պիտի համար ուրեմն կարող ենք հա- մարձակ տեսլ, որ աւելի քան անյա- մար էր մեր բեմի վրայ հանելը լատար- նում երկիրներում քաղաքական հի- երաշխութիւններն պատկերը ժողով վրայ կեանքից հանելով դնում են բեմի վրայ, և այդ հասկանալի է մեզ մօտ բնդհատակը ժողովրդի մէջ գոյութիւն չունեցող հիւանդու- լիւնները ուրիշ աղիւրեց մօտաւոր հանում են բեմ, որ հասարակութիւնը աղիւրեղ ծանոթութեան նրա հետ

Մեր լատարնական մասնաժո- ղովին կարող ենք խորհուրդ տալ հեռացնել հայ բեմից ապականու- լեան այդ պատկերները: Բաւա- կան չէ միայն նկատել, որ պիտեւ ին- քը բարոյական կողմն է պաշտպա- նում, առաջ բերելով ամօնական բաժանումից ցաւալի դէպքեր, խո- վութիւններ և լուրացումներ իւրեան, ու- ղովք երբեք լին լրատարական աղիւրեց- լիւն կարող են անել հանդիսատես- ների վրայ Մի ախա, մի աղիւրե- լիւն, որ չկայ, գոյութիւն չունի մեր մէջ, նրա ոչ բնական և ոչ անբնա- կան պատկերները հանդէպ հանելն էլ միտք չունի հարկաւ Վան ջղալին բը- նաւորութիւններ, որոնք այս կամ այն

հիւանդութիւնը ստանում են միմիայն հիւանդներ տեսնելով կամ այդ հիւան- դութիւններին մասին լսելով: Հինց այդ ճանապարհով էլ շատ անգամ վնաս- ւում է ժողովրդի բարոյականը. հե- տեապէս պէտք է պօշ լինել նրա հոգին և տեսնելութեան աղիւր պատկեր- ներին ընտելացնելուց:

Գալով պիտի արժանաւորութեանը, կարող ենք ասել, որ նա գերաւորուե- տական արժանաւորութիւնը գտել անբնական և խախտում հիմքերի վրայ հաստատում և միայն էֆէքտներով համեմատում մի գործ է: Նեխիլին, որ մի յայտնի գործ է, պատկանում է Վրէլովի և ընկերութեան այն խմբա- կին, որ պիտեանք ոչ լին է ստեղծում այլ լինում է, յարմարեցնելով նրանց ոչ լին ձգմարտ գեղարուեստի պա- հանջներին և կեանքի բնական բեր- մանը, այլ այս ու այն յայտնի գեղա- սանի կամ գերաստուգու ճաշակին կամ խաղալու ընդունակութեանը:

Ապահարկել ինդիւր Նեխիլինը ա- ւելի խելօք գտնվելը դեռ չեն կար- դացել լուծել, որովհետեւ նախախնա- մութեան իմաստութեան շնորհիւ ա- մօնական միութեան հանգուցը բնա- կան ճանապարհով լուծելու կարողու- լիւնը մարդուն իրեն չէ յայնձնում: Շատ շատ, նա բուն ոյժով կարող է հարուստ և իրեն այդ հանգուցը և դրա հետ միասին ստանել և իւր եր- ջանքով լինել — էթէ միայն ստորա- քարչ և անասական կեանքի մէջ նա երջանկութիւն չէ գտնում, բայց լու- ծանել նրան խելի խաղիւրեց աղաւ ճանապարհով անկարող է:

Այդէս էլ բնական է, որ Նեխիլին պիտեան շոշափում խնդրը ոչ մի լուծումն չստանալու Աղիւրեց, սխտած գրաման վերջանում է մի պատաշա- կան ճանապարհով: Գոտովցիք որդին սպանելով իւր հօր տարիւնութիւն, աք- սորում է: Հայրը այդ ծանր գոշարե- րութեան գիտլ վերադառնում է ըն- տանիքին: Բայց էթէ Վիտային չապ- նելը այդ կնոջը և չաքորուէք, չէ՞ որ դեռ կշարունակուէք նրա ծնողների կեանքով քաժանումը: Կամ էթէ Գո- տովցիք սիրում էր ծառիտալին այն- պէս, ինչպէս հեղինակն է նկարագ- րում, ինչպէս եղաւ ուրեմն որ նա այն- քան շուտով մօտացաւ նրա յիշատի- ւի վերադարձաւ իւր ընտանիքին: Ին- չու այդ աղջկայ եղբորական մահը ա- ւելի սերտ կերպով վրայաց Գոտովցիք սիրող նրա գերեզմանին հետ և ան- հաշտելի մի լուծումութիւն բորբոքեց հօր սրտում դէպի իւր կինը և որդին,

իրբե իւր երջանկութեան խախտա- րարները: Զէ՞ որ այս էլ բնական ըզ- գացմունքներն հեռահանք կը լինէր:

Շատերն վրայ, արդարեւ, սրտաշարժ աղիւրեցութիւն արաւ պիտի վերջին տեսարանը. երկտասարդ որդու աքսո- րը, մօր, քորը և հօր լատիւն ար- ցունքները, նրանց աղիւրեցում խոսքերը և ալիւն, այս բոլորը նոյն իսկ աղանալիւ- րանց տակալեցին արտասուել, ուր մնաց կանոն, որոնք լատիւրեցութեանը աչքերը չէին հեռացնում, Բայց սրտ պատճառը ոչ լին է հեղինակի գործի ներքին արժանաւորութիւնն էր, այլ մարդկային բնաւորութեան այն դե- րագագացութիւնը, որից և ոգուտ է քա- ղել հեղինակը: Արդիւհեաւ փողոցում անգամ արտարական լինել հազաւ մի յանցաւորի պատահելով մարդու սիրտը աղիւրութեամբ համարում է, ուր մնաց բեմի վրայ, սարքաւ էֆէքտներին և սրտաշարժ ճառերին աղիւրեցութեան ներքու...:

Գալով մեր գերաստաններէ խաղին, կարող ենք ասել, որ այս անգամ գրել է բո- լորուն էլ բարեխղճութեամբ կատա- րեցին իրենց պարտքը:

Պ. Պարոտեանը Գոտովցիք գերե- լինել վերջը աղիւրութեամբ տարաւ: Բոլոր խաղի ժամանակ նա մի տակել անձնաւորութիւն էր հանդիսականներին համար. այդ կրնայնակ, որ նա իւր դե- րը բմբռնել էր և նրա խաղը բնա- կանի սաշմանից չէր անցնում:

Տ. Սիւրանուրը Վալենախանայ գերե- լում շատ լաւ էր. նրա խաղը գրել է բո- րոր տեսարաններում և բնական և սրտաշարժ էր: Երբորդ արարուածում միայն իւր ձեռքի շնորհակալ շար- ժումները փոքր ինչ խանգարեցին նը- րան. սակայն դրա փոխարէն երբորդ և վերջին արարուածներում շատ լը- ջութեամբ և արուեստով խաղաց, այդ պատճառով և մի քանի անգամ բուն և սրտաշարժ էր: Ծաղիւրութեամբ բեմ կանչուեցաւ:

Պ. Արեւեանը Վալենախանայ եղբոր Պարոտովի գերում նոյնպէս լաւ էր. պարծել, ինչպէս երևում է, այս ան- գամ աշխատել էր իւր գերի վրայ, պարզասիրտ և ազնիւ Պարոտովին նա չերկայացրել կարելոյն չափ բնական, պաշտպանելով իւր շարժ- մունքի և միմիկայի մէջ գեղեցիկ համաչափութիւն:

Տիկին Մելքեանը վարժուէլ տար- իւածուի գերում շատ լոյլ էր. նրա խաղի մէջ գոյել գրել է ոչինչ չկար. բայց, չնայելով դրան, նա առաջին ա- րարուածի վերջում մի ծաղիկայ փունջ

տալաւ, չգիտենք ումնից, ճաշակնե- րի տարբերութիւնը չէր, և հարկէ, այդ փունջը ներկերու շարժումով, այդ պատճառով կարող ենք խորհուրդ տալ նուիրարք անձանց՝ գոյշ լինել իրտա մանդին բարակ մանդի չափով փարձարելուց:

Տիկին Ջարէլը բարեխաղութիւն Աեա- կինայի գերում նոյնպէս լաւ էր. միայն երբեմն իւր արագաշարժութիւնը և արտախոսութիւնը ծաղիկայութեան էր հասցնում. իսկ ձայնը, էհ, դրա մասին լոյլ ինքը խօսէ...

Պ. Աղալեանը լոյլ էր Վիտային գերում. նա առհասարակ չէ լինում իւր ձայնի վրայ և իւր բացազանչու- լիւնները երբեմն քնից սխալեցնում են հանդիսականներին:

Միւս երկրորդական գերաստար- ները առաւել կամ նուազ չափով գը- նեցին ներկայացման յաջողութեանը:

Վարձու կին, փոխելով լոյլ ան- ցաւ. էթէպէս պ. պ. Թուրեանը, Ա- րաքեանը և Տէր Կալեանը իրենց ունեցած շնորհքը ցոյց տուին — կար- դացաներին չափ: Աւելի լաւ կլինէր և էթէ այն ուրիշ անգամի համար պա- հէին, որովհետեւ հասարակութիւնը արդէն լատարնում երկար մնալուց յոգնել էր:

Թատրոնի. դաշլիճը այս անգամ կիտով չափ դատարկ էր, որը շատերը եղանակի վատթարութեան էին վերա- գրում:

Կու՛մ, այլ մշտապէս գոյութիւն ունե- նալ և հայ հասարակութեանը ապ- արն, ինչ որ տուել և տալիս է լուա- ւոր աղիւրեցին:

Շատերը կարծում են, որ էթէ լատա- րոնը Նեխիլին ապահովում լինի, հեռահարը նրա ապագան էլ ապա- հովում կը լինի. հակառակ դէպքում նրա գոյութիւնը կը դադարի: Խնդրը վերաբերում է փողին: Շատերն էլ դե- րասաններին կազմութիւնից, ընդեր- տուարեց, պիտեանք ընտրութիւնից... Ին կախում համարում լատարնի ապագան:

Մշտական հայկական լատարն ու- նենալը ցանկալի է ամենքի համար, բայց դրա համար մտածողներ, հոգ տանողներ և իսկական միջոցներ ա- ռաշարկողներ կարճես էթ գեռ ևս չկան: Մինչ դեռ խիստ կարեւոր է, որ այդ մասին այժմից իսկ հոգ տանուի: Զակտի մոտանալը, որ այս սեղոնը կամ մշտապէս պիտի հայկական լատա- րոնի գոյութիւնը պատասխան, կամ էլ շատ տարեներով ոչնչացնէ:

Աւելին էլ մենք, որ մշտապէս հայկական լատարն ունենանք:

Այս ստիւլի մենք ուզում ենք մի առաջարկ անել:

Մեր կարծիքով, հայկական լատա- րոնի մշտական գոյութիւնն այսօր չափ- տի որոնելը նիւթական ապահովու- լիւնն է մէջ և ոչ էլ ապագայում կազ- մուելը (2) անմիջ մէջ: Հայկական լատա- րոնի մշտական գոյութիւնը պաշտպա- նելու համար, մեր կարծիքով, ամե- նից առաջ հարկաւոր է լաւ կազմա- կերպութեամբ գերաստանական խումբ: Լաւ տեսլով մենք ուզում ենք ասել իրենց արուեստին ընդունալ, բեմական ձեռ- քերով օժտուած, կրթութեամբ, դարգա- ցած, հայոց լեզուն լաւ իմացող և բարեխղճ գերաստարներ: Լաւ դե- րասանը կարող է լատարնը պաշտպա- նել, էթէ այդ լատարնը կուգէլ էլ չունենալ, մինչդեռ վատ, անբնու- նակ, աղէտ գերաստան կարող է լատա- րոնը կործանել, էթէ այդ լատարնը միլիոններով էլ ապահովում լինի:

Ամեն ինչ գերաստանից է կախում. վատ գերաստանը գոյութեւն է ամենալաւ պիտեւ, լաւ գերաստանը հրաշալի է ցոյց տալու ամենամեծ պիտեւ: Վատ գե- րաստանը իւր անձուներ խաղով ստեղ- նում է հասարակութեանը լատարնից, լաւ գերաստանը, ընդհատակալ, գրա- ւում է հասարակութեանը դէպի լատա- րոն. հեռահարը վատ գերաստանը կըս- րում է լատարնի եկամուտի աղբիւրը, մինչդեռ լաւ գերաստանը լատարնի փունջ է և կէտը բարդել, ալիւրէ էլ մեր պրոֆեսորը, իւր գիտնականու- լիւնով հանդերձ չի նկատում, որ ու- ղեները աղէտ ու սուտասիկ են և միանգամայն հակասում են իւր ման- կաւարժական իրկայներին և ցնորք- ներին: Այս էլ ասենք, որ նրա ընտա- նիքում մի ուրիշ գործն էլ կար, որ քիչ չէր նպաստում զաւակներին ան- կրթութեանը: Մայրն էր այդ (որ եր- կապէս ոչ լին երկրպագական, այլ լին- րես սուտանական գործն է երկես- ների կրթութեան մէջ): Պրոֆեսորն իրեն իսկի որդիներին հօգսը չէր քա- ղում և մինչև անգամ մանուկների պաշտպանութիւնը լոյլ էր դալակ- ներին և աղախներներին, և էթէ եր- րեմն էլ անձանք լատարնում էր դա- տարակութեանը լուծում, ապա անպա- տէշ և անտեղի կերպով կամ անէժք էր լատարնը երկտաններ զլինել, կամ զոլում, կամ վարձատրում և կամ պատժում. նա աւելի էր փայցնում, քան տան հայտեր (մինչև անգամ ոչ- մանկավարժութեան պրոֆեսորներ) կարող են ուղղել: Այն միջոցին, երբ հայոց մանկավարժութիւնն էր դա- տարակ, իսկ մայրը փայլում էր գրա- կան ու գեղարուեստական շրջաննե-

ական էր գիտնական մանկավարժու- լեան վրայ ունեցածս համարումը կորցնելու համար: Արեւելի է ևս շատ պոլի վարուեցի մի դէպքի պատճա- րով ամբողջ մանկավարժութիւնից ե- րես դարձնելով, սակայն խօսքի և գործի տեսականի և գործնականի մէջ հակասութիւնն այնքան աշխրատ էր, որ ես այդ մասին այլ ևս անհան- գիստ չեղալ:

Ինչ երկար գրադեցում էր այն համեմուլը, էթ ինչպէս կարելի է որ կրթութեան չազմաշալի ուսուցչին անկիւրժ գաւակներ ունենալ: Ինչ լը- ւում էր էթաւը ստղծել է ճա- նաչում, խօսքն ամենից աւելի կըր- լութեանը գործին է յարմար գալիս. և լինալ, էթէ այս դէպքում պէտք էր խոստովանուել անասարկութ, որ ծաւը «բարի» է, այնուամենայ- նիւ պատղը չափազանց «չոր» էր: Պատանկան հասակում, ուսանո- ղական տարեներում այնամենը, ինչ որ տալիս են մեզ գիտութեան և նրա ուսման անունով, ընդունում ենք հա- տարով: Նոյն իսկ մի քանի արտփե- տորներն իրանց կարծիքները, հայեաց- քներն ու մինչև անգամ վարկած- ներն՝ որպէս անհերքելի ձգմարտու-

թիւններ արտաբայելու եղանակը ե- րեստարդ ուղիւրեցներին աղիւր է հաստատուն հաւատ դէպի ամբողջ անսխալտարութիւնը հաւատ, որ հասուն տարեներումն է միայն ջընջ- ւում:

Հանգիստ հոգով և առաւելաբար (որեկտիւ) գիտելով իմ անցիւրն և ոգուտ քաղելով որդիներին էթութիւ- նից հանում փոքրեցիկ և ստղծելի աւելի լուրջ վերաբերուել կրթութեան գործին և, ինչքան էլ այս տարեներակ լութի առաջին հայեացքից, դարձայ հերիտիկոս դաստիարակութեան գը- ծում: Ամենից առաջ ես գտայ, որ լինում երկուլը, այսինքն՝ լաւ ծնող ներքի վատ գաւակներ ունենալը՝ մի կեղանկ երեւոյթ է և, յամենայն դէպս, ոչ այնքան հազուադէպ, ինչ- պէս կարծում էլ երեստարդ ժամանա- կըս: Անուշեաւ շատ ու շատ անգամ ես ինչ այս հարցն եմ տուել էթ ին- չին է, որ աթանաւոր և բարեխղճ ծնողներն ունենում են յաճախ բոլո- րովին անկիւրժ գաւակներ: Թէլ և իր- րութեան այս յաճախադէպ կրկնու- լիւնը ես բացատրել չէի կարողանում, բայց և ալիւրէ գրել է ամեն մի մա- նաւոր դէպք ցոյց էր տալիս ինչ էթ

ուր պէտք է փնտրել և գտնել այս հա- նելուիկ բացատրութիւնը:

Նշանաւորն այն է, որ պրոֆեսորն ընտր յատկութիւններին և հայեացք- ներին մասին ունեցածս հաւատը հեա- ղհեաէ խախտուեց... Մեր այգում մի տանձներն կայ, որ դարձմանը հե- տեղութեամբ ոչ մի տարի պուղ չի տալիս, մինչդեռ պուղ միւս ծառերը զարդարում են քիչ էթ շատ առատ և ձոխ պուղներով: Աղիւրանա քա- ցատրում է ինչ ուղ երկուլը նրաւով, որ հոյն այնտեղ չափազանց պարտոս է, և սկեպտիկներին լինեցնում է վարսակի վնասակար՝ աղիւրեցութիւնն այն ձիւրի վրայ, որոնք միւրն վարսա- կով են կերակրուում: Եթէ աւելի պար- ղութեան համար ներելի է այս փա- նաքի համեմատութիւնը, ապա մեր պրոֆեսորը նոյն օրեկակ յարացոյց յանաղղիւս է ներկայանում: Պրոֆե- սորը խիստ գիտնական մանկավարժ է — այնքան գիտնական, որ անկարող է միևնոյն ժամանակ լաւ գործնա- կան — մանկավարժ լինել: Նրա չա- փած-կըւած լրջութիւնը, նրա տանձ ձեմարանական հանդարտութիւնը, նը- րա օրոմիտ և խորաքննիչ հոգեբանա- կան և իմաստասիրական եզրակացու-

թիւնները, նրա հրաշալի դասախօսու- լիւններեց յամեն միւնն այժմ ինչ էթ- ւում են խիստ դժուար, կամ առնուա- քան, անյարմար գործադրելու մանուկ- ների դասախօսութիւնն մէջ: Այս հոշալիւնում մանկավարժին, այս իւր մասնագիտութեան մէջ ամբողջովին լատիւրեցում գիտնականին, ես չեմ կարող երկարակցել իւր որդիներին հետ սերով տակ-խօսելու: Արեւակայեցէք մի տանիկին, որ նոր է սկսում վար- ժուել խորակարարութեան արուեստի մէջ, կանոնաւ օժպի կողքին, ձեռքին խոշարարութեան ուղեցոյցը, ձեռն դը- րա նման է նաև մեր չոր ու ցամաք գրամորը համարադանական տեսարակ- ները կանատարկին, իւր որդիները չըը- ջանում, ուր ամեն մի լատարնայեալ (կոնկրետ) դէպքը համար համապա- տասխան կանոն է փնտրում իւր դե- տաքտիկական շինութիւնն մէջ: Նա անշուշտ պիտի վշայցի իւր որդիներ- րին, ինչպէս դեռ ևս անփորձ տան- տիկներ, խոշարարութեան ուղեցոյցը ձեռքին, յաճախ վշայցնում է ընտա- նիքի համար պարտաստիկը ամբողջ ճաշը: Ինչպէս որ առ խոշարարութեան գրքի ընկերցումն մէջ խորասուզում է ինկատում, որ սուղերն երեսը լա-

փուր է և կէտը բարդել, ալիւրէ էլ մեր պրոֆեսորը, իւր գիտնականու- լիւնով հանդերձ չի նկատում, որ ու- ղեները աղէտ ու սուտասիկ են և միանգամայն հակասում են իւր ման- կավարժական իրկայներին և ցնորք- ներին: Այս էլ ասենք, որ նրա ընտա- նիքում մի ուրիշ գործն էլ կար, որ քիչ չէր նպաստում զաւակներին ան- կրթութեանը: Մայրն էր այդ (որ եր- կապէս ոչ լին երկրպագական, այլ լին- րես սուտանական գործն է երկես- ների կրթութեան մէջ): Պրոֆեսորն իրեն իսկի որդիներին հօգսը չէր քա- ղում և մինչև անգամ մանուկների պաշտպանութիւնը լոյլ էր դալակ- ներին և աղախներներին, և էթէ եր- րեմն էլ անձանք լատարնում էր դա- տարակութեանը լուծում, ապա անպա- տէշ և անտեղի կերպով կամ անէժք էր լատարնը երկտաններ զլինել, կամ զոլում, կամ վարձատրում և կամ պատժում. նա աւելի էր փայցնում, քան տան հայտեր (մինչև անգամ ոչ- մանկավարժութեան պրոֆեսորներ) կարող են ուղղել: Այն միջոցին, երբ հայոց մանկավարժութիւնն էր դա- տարակ, իսկ մայրը փայլում էր գրա- կան ու գեղարուեստական շրջաննե-

36—26